

## Exegetische notities eerste lezing

Genesis 2,7-9; 3,1-7

In het hoofdstuk voorafgaande aan de eerste lezing gaat het in Genesis over de mens in het algemeen, nu gaat het over een bepaalde mens. Het Hebreeuws woord voor de soortnaam 'mens' is *adam*, nu geworden tot een eigennaam. In deze lezing zijn twee tekstfragmenten samengevoegd.

Zeer menselijk horen we over God als een inspirerende boetserende pottenbakker. Deze wijze van uitdrukken heeft veel gemeen met oude, buiten-bijbelse tradities. De Egyptische god Chnoem bijvoorbeeld vormt op een draaischijf uit leem een serie mensenlichamen. Door de in de neus ingeblazen levensadem wordt Mens levend wezen. Hij heeft zijn leven niet uit zichzelf, maar uit God.

Hierna krijgt God van de schrijver een ander ambacht: Hij wordt tuinman. Hij legt een tuin aan in Eden. Het lijkt erop dat de verteller hier niet zijn topografische kennis wil etaleren: Eden ligt *ergens* in het oosten. Dit toponiem heeft daardoor een andere lading. En zo kennen we de 'Hof van Eden' als synoniem voor het Paradijs, metaforen voor een plaats van perfectie. Twee bomen in deze tuin worden met name genoemd: *de boom van het leven midden in de tuin* en *de boom van de kennis van goed en kwaad*. Het zijn bomen waar dendrologen vermoedelijk geen raad mee zullen weten. Staat de eerste boom voor onsterfelijkheid of voor levenservaring? Kennis van goed en kwaad voor de tweede boom legt ook verband met ervaring, maar welke? Alles is toch goed, waarom moet kwaad gekend worden? Gaat het hier om kunnen onderscheiden tussen fysiek nuttig en schadelijk, of om een psychisch en moreel onderscheid?

[Genesis 2,10-25 ontbreekt in de lezing: vier rivieren bevloeien de tuin, Mens moet de tuin bewerken en bewaken en krijgt het verbod te eten van boom *van de kennis van goed en kwaad* op straffe van onherroepelijk sterven, God boetseert dieren, Mens geeft die namen, uit de diep slapende Mens wordt een vrouw (de naam Eva wordt pas in 3,20 genoemd) geboetseerd, beiden schamen zich niet voor hun naaktheid.]

Dan verschijnt de slang, een van de dieren die God ook had geboetseerd. Slangen zijn in de mythologie vooral dieren van aarde en onderwereld, nacht en dood. In dit licht wekt het geen verwondering dat deze slang van alle geboetseerde dieren het meest *sluw* is. Dit woord impliceert al zijn kwade bedoelingen, zoals uit de volgende dialoog zal blijken. De slang richt zich tot de vrouw met de vraag of God werkelijk heeft verboden van geen enkele boom in de tuin te eten. De vrouw ontkent dit, want het verbod geldt alleen voor *de boom die midden in de tuin staat*. Hoe weet zij van dit verbod? Heeft Mens dat doorverteld aan de vrouw nadat ze uit hem was geboetseerd? Haar antwoord is overigens niet correct, want het verbod aan Mens gold feitelijk voor die andere boom in de tuin en dat de vruchten niet mogen worden aangeraakt heeft God niet gezegd (zie Genesis 2,16-17). Op overtreding van het eetverbod staat volgens de slang geen enkele sanctie: *gij zult helemaal niet sterven*. Integendeel, ze zal godge-lijk worden door de kennis van goed en kwaad.

In uiterst sobere bewoordingen horen we hoe de slang blijkbaar de vrouw esthetisch heeft bekoord als ze de boom ziet: *goed eten* en *lust voor het oog*. Ze krijgt er bovendien *inzicht* door. Zien leidt tot inzicht. De vrouw plukt een *vrucht*. Over een appel spreekt het verhaal niet. De traditie maakt vaag fruit graag concreet. De vrouw eet ervan en geeft er ook van aan haar man. Tegenover de emotionele en doortastende vrouw steekt Mens nogal bleekjes af. Je zou zeggen dat hij door dit aanbod een moeilijke, pijnlijke of vervelende situatie moet doorstaan of ondergaan, met moeite of tegenzin. Het verbod was immers aan hem gericht. Niets daarvan, zelfs geen woord van protest, *ook hij at ervan*.

Onmiddellijk volgt er opnieuw inzicht: *zij ontdekten dat zij naakt waren*. Het Hebreeuws maakt hier een woordspeling die niet in onze taal kan worden weergegeven. In plaats van sluw (*arum*) als de slang zijn ze nu naakt (*arom*) geworden. Die naaktheid bedekken ze met lendeschorten gemaakt van vijgenbladen. Sommige rabbijnen en kerkvaders dachten dat de verboden vrucht mogelijk een vijg was.

### **Exegetische notities antwoordpsalm**

*Psalm 51,3-4.5-6<sup>a</sup>.12-13.14 en 17*

Psalm 51, die naar het eerste woord in de Latijnse vertaling ook bekend staat als de *Miserere*, is een van de zeven boetepsalmen. Het derde vers vormt het refrein van de antwoordpsalm. *Delg mijn zondigheid in uw erbarmen*. Het opschrift van deze psalm schrijft de woorden toe aan koning David die ze richtte tot God nadat hij had gezondigd ten aanzien van Batseba en Uria (zie hiervoor 2 Samuel 12). Hij heeft grof onrecht veroorzaakt waardoor hij zich diep in de nesten heeft gewerkt. Hij maakte inbreuk op God, heeft zich niet aan de Torah gehouden, de goddelijke wegwijzer, en is ontspoord. David heeft bloed vergoten, een zware misdaad dus. De breuk met God heeft zijn situatie verziekt. Nu wil David heel maken wat hij heeft gebroken. Zijn verlangen om gereinigd te worden is hevig. Een herscheppen van het hart en een vernieuwen van de geest blijkt noodzakelijk. Het Hebreeuwse woord *roeach* herinnert aan de scheppende en ‘inspirerende’ God. David doet een beroep op de genegenheid en tederheid van God. Als God genegen en teder is, zal Hij hem een grondige reiniging geven: *delg, was en reinig*.

Uit deze hoop en verwachting vloeit het bidden voort. Het is de roep om een nieuwe schepping. David zal zijn leerervaring inbrengen aan anderen, indien zij inbreuk maakten op de gemeenschap, zodat ook deze schuldigen heel kunnen maken wat gebroken was. De psalm overstijgt daarmee de concrete woorden van David en wordt tot een tijdloze smeekbede om zuiverheid, heelheid en verzoening. Reden voor de joodse traditie deze psalm een centrale plaats te geven op Jom Kippoer, de Grote Verzoendag.

### **Exegetische notities tweede lezing**

*Romeinen 5,12-19 of 5,12.17-19*

Paulus neemt in zijn uiteenzettingen en argumentatie beelden en ideeën op ontleend aan de scheppingsverhalen uit Genesis. Het is geen systematische uiteenzetting over de schepping. Hij vergelijkt Christus met Adam en beklemtoont dat door één mens de zonde in de wereld is

gekomen. Adam is het beeld van hem die komen moest. In termen van rechtspraak maakt hij het contrast tussen Adam en Christus helder. De misstap van Adam liep uit op een veroordeling. De kwijtschelding van de straf kwam door de genadevolle gratie van God: de mens Jezus. *Dit betekent: één fout leidde tot veroordeling van allen, maar één goede daad leidde tot vrijspraak en leven voor allen.* Tegenover de aardse mens die door zijn zonde de dood over de mensheid heeft gebracht, staat de hemelse mens die door zijn opstanding uit de dood leven in overvloed brengt.

## **Exegetische notities Evangelie**

### *Matteüs 4,1-11*

De evangeliëlezing op de eerste zondag in de veertigdagentijd verhaalt in de drie liturgische jaren de beproeving van Jezus in de woestijn. In deze jaarcyclus A is dat de versie van Matteüs. In zijn evangelie vormt het verhaal het middelste tafereel van een soort drieluik: zijn doop gaat daaraan vooraf, zijn eerste optreden naar buiten volgt erop. De drie bekoringstaferelen zijn een exegetisch commentaar op het Eerste Testament. Jezus pareert zijn bijbelbehendige tegenspeler met diens eigen wapens. Beiden ontpoppen zich als schriftgeleerden. Het drieluik suggereert een parallel met doortocht (doop), woestijn (beproeving) en beloofde land (eerste optreden). De woestijn is bij Matteüs het gebied waar Johannes de Doper predikt (Matteüs 3,1-3 beïnvloed door Jesaja 40,3; en Matteüs 11,7). Het is de plaats van charismatische figuren. Ook Boeddha leidt een tijdlang een ascetisch leven in de woestijn. ‘Woestijn’ lijkt te fungeren als toponiem: plek van inzicht of een nieuw begin.

In de herinnering van Israël leeft de woestijn echter allereerst voort als de plaats waardoorheen het joodse volk een tocht van 40 jaar maakte en door God op de proef gesteld werd om zijn gezindheid te leren kennen: *Hij wilde zien of ge zijn geboden zoudt onderhouden of niet* (Deuteronomium 8,2). De woestijn is de plaats van de ontmoeting tussen het volk en de *diabolos*, de aanklager, de duivel, de satan. De beproevingen lopen climactisch op tot *een heel hoge berg* en ze roepen de drie grote beproevingen van Israël op in de woestijn:

- 1) Deuteronomium 8,3: vraag om voedsel
- 2) Deuteronomium 6,16: God op de proef stellen
- 3) Deuteronomium 6,13: afgoden vereren.

Op deze manier beschrijft Matteüs een parallel tussen het Israël van de woestijntocht en Jezus als grondlegger en exponent van het nieuwe Israël. Jezus is de nieuwe Mozes. Hij antwoordt met teksten uit de tweede rede van Mozes (Deuteronomium 4,44-11,31). Net als Mozes vast hij 40 dagen en 40 nachten (Exodus 34,28 en Deuteronomium 9,9.18). Deze vergelijking kan ook gemaakt worden met de profeet Elia die een tocht van 40 dagen en nachten onderneemt zonder te eten (1 Koningen 19,8). Jezus wordt in de vier evangeliën zeven keer met Elia vergeleken. De heel hoge berg herinnert aan Mozes op de Nebo, vanwaar hij het beloofde land kon zien (Deuteronomium 34,1-4) en Elia op de Horeb waar hij God ontmoet (1 Koningen 19). Het oude Israël bezweek aan de beproeving, het nieuwe Israël - gepersonificeerd in Jezus - doorstaat ze zegevierend. Engelen komen Jezus hun diensten bewijzen.

## **Exegetische boodschap**

### *Het kwaad uitstaan*

De mens heeft veel te dulden. Hij moet pijn lijden en doodsangsten verduren. Kan hij dat wel uitstaan? Moet of wil hij er liever buiten staan? Natuurlijk. Adam bezwijkt voor de verleiding meer te willen zijn dan een klomp klei met levensadem. Christus bezwijkt daarvoor niet. Adam is niet uniek, hij lijkt op ons. Hij wordt niet door engelen gedragen. Christus wél. Het idee van engelen die mensen dragen benadrukt dat de mens in moeilijke tijden niet alleen is en mag hopen dat er kracht en steun van hogerhand komt om het kwaad in de ogen te zien.